

BREINICH GÁBOR

Új épületben a Fővárosi Levéltár

Budapest Főváros Levéltára 1901-ben történt megalapítását követően, hol jobb, hol rosszabb körülmények között végezte a város történeti dokumentumainak gyűjtését és megőrzését. A levéltár második világháború alatt ideiglenesen óvóhelyekre telepített anyaga károkat szenvedett ugyan, de a lipótvárosi Szent István-bazilika altemplomában őrzött döntő többsége fennmaradt. Egykori helyére, a kiégett városközi épületszárnyba az iratok már nem kerültek vissza, az ideiglenes állapot évtizedekre állandósult. A bazilika altemplomában tovább működő gyűjtemény mellett a város több pontján létesültek később újabb telephelyek, hogy a gyarapodó iratanyagoknak helyet találjanak. Ezek a viszonyok azonban sem az iratoknak, sem a levéltár működésének nem tettek jót, a széttagoltság, és a rossz tárolási körülmények veszélyeztették a dokumentumok fennmaradását, megnehezítették a feldolgozó munkát, és a kutatók számára való hozzáférést.

A levéltár fél évszázadig tartó hanyattatás után 2004-ben végre megfelelő elhelyezéshez jutott Budapest XIII. kerületének intézményi központtá fejlődött városrészében. A jelentős országos intézmények tőszomszédságában, 2002 és 2004 között felépült levéltár új épülete, kifejezetten levéltári célokra készült. Tervezését, beruházását többlépcsős előkészítés előzte meg, a döntéshozók meggyőzése, és a szükséges anyagi források megszerzése hosszas küzdelmek során történt meg.

Előzmények

A múlt század hetvenes éveiben még az Örs vezér tér egyik tervezett toronyépületében képelték el a levéltár méltó elhelyezését. E koncepció

elvetélése után, a nyolcvanas években a hűvösvölgyi Magyar Szentföld templomépület-torzójának átépítésével, új épület-szárnyakkal történő kibővítésével kívánták az elhelyezési gondokat megoldani, de az akkori városvezetés végül nem vállalta fel a jelentősebb költségekkel járó beruházás megindítását.

Harmadik hullámban, a kilencvenes években indult meg a tarthatatlan állapotok felszámolására az újabb akció. Az építés forrásainak bizonytalansága miatt a XIII. kerületi Vizafogó pályaudvar egykori területén felépítendő épület kiviteli terveinek elkészültéig futotta csak a lendület. Végül néhány évvel később mégis csak megindult az új levéltári épület beruházása, a XIII. kerületi Teve utcában.

Miért itt épült az új épület?

A helyszín alkalmasságának megítélésekor az ingatlan fekvését, tömegközlekedéssel, szállítási eszközökkel való megközelíthetőségét, a további bővítés elvi lehetőségét biztosító területnagyság meglétét, és az egyéb környezeti tényezőket (talajállapotok, környezetszennyezési problémák) mérlegelték a program előkészítői. Nem volt problémamentes a helyszín kiválasztása. A működtetés szempontjai gyakorta ütköztek a biztonsági szempontokkal, és hamarosan világossá vált, hogy kompromisszumot kell kötni, a lehetőségek korlátozottak. A végül kiválasztott ingatlan fontos tömegközlekedési útvonalak metszéspontjában fekszik a város pesti oldalán, az Árpád-híd hídfőjének térségében. Négy száz méteres körzetén belül metró megálló, autóbusz és villamos vonalak megállóit találhatók. A város központjától 15 perc alatt bármikor elérhető. A főváros sugaras közlekedési rendszerében ezt nyugodtan tekinthetjük alapvető viszonyítási pontnak. Az előtanulmányokat követő részletes rendezési terv 1997-ben a Fővárosi Távútóművek Teve utca 3. szám alatti telephelye épületei helyén, illetve a mellette álló épületek bontásával 5690 m²-es építési telket alakítottak ki. A főváros és a XIII. kerületi önkormányzat közötti tulajdoncserével lezajlott telekegyesítéssel, szabályos alaprajzú, egy épülettömb hosszúságú telek beépíthetőségére nyílt meg a lehetőség. Az ingatlan a Csongor utca, Teve utca, Gömb utca határolta területen fekszik, a háztömb Pap Károly utca felőli részét lakóházak keretezik. Területe, mint a város egésze, az árvíz veszélye ellen megbízhatóan védett, kockázatot jelentő ipari létesítmény a körzetében nem található, rezgésterhelése átlagos. A telkek rendezési terv szerinti besorolása az igazgatási övezetbe tartozik.

Hogyan születtek meg az építési tervek?

A beruházásért felelős városvezetés a korábbi tervezési tapasztalaton okulva úgy döntött, hogy országos nyílt pályázaton választja ki az új épület tervezőjét. A tervpályázatot megelőző előkészítés során a korábbi tervezési munka, valamint a levéltár munkatársainak nyugat-európai tanulmányútján gyűjtött tapasztalatai beépültek a pályázati dokumentáció anyagába.

A vágyott idea egy minimális gépészettel, olcsón, egyszerűen működtethető épület volt, amely ugyanakkor biztonságos, megbízható védelmet nyújt az őrzött iratoknak. A város légszennyezettségi állapota végül kikényszerítette a levéltári raktárak gépi úton szűrt és kezelt levegővel való szellőztetését, de emellett megmaradt az iratbiztonság építészeti eszközökkel történő megteremtésének koncepciója is.

A tervpályázatra 1998-ban került sor. A bírálat során végig kemény harc folyt a levéltárosok szakmai szempontjai és az építészek által képviselt építőművészeti szempontok érvényesülésének elsőbbségéért. Végül mindkét oldal képes volt elfogadni a saját értékelési rendszerétől eltérő szempontokat is, és megszületett a megegyezés a legjobbnak minősített terv kiválasztásában. A funkcionalitás mellett a komfortérzet biztosítása volt a másik lényeges megközelítés. Egyaránt fontos kérdés volt a közönség számára létrehozott terek kialakítása és a levéltári dolgozók munkahelyének megformálása. Ezen belül – a különböző időjárási körülményekre is gondolva – külön elemezték a fényviszonyokat, komfortérzetet befolyásoló építészeti eszközöket, gépészeti megoldásokat. A tervpályázat zárójelentésében a nyertes pályázatot 1998. június 19-én a zsűri így értékelte: *„Az épület funkcionális szervezése, tagolása rendkívül tiszta, jól átgondolt, részleteiben is megoldott. A látogatható terek és az igazgatás helyiségei az épület hangsúlyos részén, a Csongor utcára telepített egyetlen traktusban nyernek elhelyezést. Az épület vertikális szervezése jól átgondolt, az előcsarnok és a közönségszolgálati terek középülethez méltóak, térkialakításuk nagyvonalú, de nem pazarló. A levéltári, raktári blokkok szisztémája, méretezése mintaszerű, jól áttekinthető és működtethető rendszert képeznek... A világos – szinte képletszerű – alaprajzi és térbeli struktúra kivétel a homlokzatra, a belső funkció és a térszerkezet a külsőben vállaltan deklarált. [...] A pályamű a heterogén környezetbe egy a mai építészeti formanyelven szóló, de öntörvényű épületet illeszt, amely képes kapcsolatot teremteni a különböző karakterű tömbök között...”*

Miért kellett tovább módosítani a terveket?

A nyertes pályázó, a Budai Építésműhely, Koris János DLA és Németh Tamás építészek tervét az egyértelműen pozitív fogadtatás után jelentősen átdolgozták. Első lépcsőben megvizsgálták a tervet abból a szempontból, hogy a program lényeges csorbulása nélkül melyek azok az elemek, amelyek elhagyhatók, vagy más, funkcióját tekintve változatlanul működőképes egyenértékű, vagy ahhoz közeli megoldásra cserélhetők, hogy a tetemesnek látszó költségeket a realitások szintjére szorítsák. Rendszeres konzultáció alakult ki a tervezők és a majdani felhasználók között. Bekerült a tervbe a kétrétegű átszellőztetett falszerkezet, a raktárakat a hirtelen hőmérsékleti és páráváltozásoktól védő módosított elrendezés, a kutatóterem és kapcsolt részeinek működési szempontoktól vezérelt javított elrendezése, valamint a műhelyblokkok újjászervezése a Gömb utcai szárnyban. Ez természetesen csak az első lépés volt az áttervezés folyamatában. 1998. augusztus közepére a tervező lényeges alapterület csökkentést hajtott végre a föld alá tervezett iratfogadó és kiszolgáló részeinek földszintre hozásával, a mélygarázs parkolóhelyeinek áttelepítésével a belső udvarra. 1999 februárjára elkészült az engedélyezési tervdokumentáció, amelyet a XIII. kerületi önkormányzat polgármesteri hivatala elfogadott, és kiadta az építési engedélyt.

Miként indult az építkezés?

A beruházást megelőző évtized egyetlen kormánya sem vállalta a levéltár építésének támogatását, s végül a főváros 2000-ben döntött úgy, hogy a beruházást teljes egészében saját anyagi erőforrásaiból teremti meg. Ez fordulat volt a történetben, és ettől kezdve felgyorsultak az események. 2000 októberében megindult a közbeszerzési eljárás az új épület beruházásának teljes körű lebonyolítására, amelynek végén az Építőipari Beruházási Szervező Rt. (ÉPBER Rt.) nyerte el a megbízást 2001 áprilisában. A kivitelezés jogát a Baucont Rt., a KIPSZER Rt. és a Középületépítő Rt. által létrehozott konzorcium – BKK Közkereseti Társaság néven – 4,3 milliárd forintos ajánlattal nyerte el. A 2002. szeptember elején megkötött szerződést követően gyors ütemben kezdődtek meg a munkálatok. A határidő igen szoros volt! 2002. október 11-én Demszky Gábor főpolgármester már a zajló földmunkák közepette helyezhette el az épület alapkövét.

Milyen lett az elkészült épület?

A levéltár 2004. március 20-án vette használatba az épületet. Az iratanyagok beköltöztetése 2004 júliusában kezdődött és november 12-én fejeződött be – az iratállomány sérülése nélkül. Az épületben elhelyezett iratállomány a beköltözést követően 26 500 iratfolyómétert tett ki, amelyet kiegészített a nagy mennyiségű térképészeti és építészeti tervrajzgyűjtemény anyaga.

Az épületről szólva pedig a következőket tartjuk fontosnak megemlíteni: A levéltár Teve utcai épülete működési feladatainak megfelelően három részre tagolt.

C

A

B

„A” épületszárny

Az „A” épületszárny a közönség számára kialakított, nyilvános, látogatható terület.

Az épületszárny Teve utca felé néző, ívelt homlokzati üvegfalán nyitott főbejáraton keresztül az előcsarnokba lépve, a látogatók az első tájékoztatást a recepción kapják meg. A recepció melletti ruhatárban tehetik le kabátjukat és egyéb holmijukat azok a vendégek, akik hosszabb időt töltenek az intézményben. A gépkocsival érkezők, a levéltár Gömb utca oldali behajtóján keresztül érhetik el az ingyenes parkolót, ahol az ügyintézés, vagy a kutatás időtartamára járművüket gond nélkül letehetik. (A belépés a gépkocsival érkezők számára is a főbejáraton keresztül történik.)

Az ügyfélszolgálat a földszinten fogadja az ügyes-bajos hivatali ügyek intézéséhez szükséges adatszolgáltatásért levéltárunkhoz fordulókat. A helyiség kialakítása nyugodt színteret biztosít a bizalmas közlések számára is. Ügyfeleink a nagyvonalú térkialakítású előcsarnok ülőbutorain fog-

lalhatnak helyet, vagy a mellettük felállított tárlókban elhelyezett kiállítást megtekintve tölthetik el a várakozás perceit. A levéltár ebben a térben nem csak történeti, hanem szándékai szerint képzőművészeti kiállításoknak is helyt kíván adni, bekapcsolódva a XIII. kerület kulturális életébe.

A földszinti, 120 főt befogadó előadóterem tudományos és kulturális rendezvényeknek ad helyet, korszerű audiovizuális berendezései, a szinkrontolmácsolást lehetővé tevő technikai eszközei színvonalas szolgáltatást nyújtanak mind a levéltár, mind a tágabb felhasználói közönség számára. A terem nem csupán a levéltár konferenciáit szolgálja, de más intézmények, szervezetek rendezvényeit is befogadja.

Az első emeleten a korszerű iratvédelmi szempontoknak megfelelően kialakított terem lehetővé teszi az eredeti levéltári iratanyagokból összeállított kiállítások védett, biztonságos körülmények közötti megtekintését, a levéltárak féltve őrzött kincseinek bemutatását. A kiállítási tárlók belső, fokozatmentesen állítható megvilágítása üvegszálás optikai rendszerrel történik, kiküszöbölve az iratokat károsító hő termelődését a kiállítási tárlókon belül.

A levéltári anyag kutatói az előcsarnokból lifttel, vagy a főlépcsőn felsétálva jutnak a kutatótermekbe, ahol egyidejűleg 64 kutató foglalhat helyet. A kutatóteremben 10 számítógép beállítására van lehetőség, amelyeken keresztül a belső hálózaton közzétett levéltári segédleteket kívánjuk elérhetővé tenni. A kissé zajosabb mikrofilm leolvasók használatához üvegfalal leválasztott tér áll rendelkezésre. Tizenhat leolvasót tudunk egyidejűleg üzemeltetni. Ügyszintén üvegezett fal különíti el a csoportos kutató területét, ahol a felsőoktatás számára is lehetőséget nyújtunk az eredeti iratanyag vezető segítségével, irányításával történő tanulmányozására. A kutatóterem személyzete a látogatójegy kiállítása után nem csupán a kért iratokat bocsátja a kutatók rendelkezésére, de készséggel segít a levéltári rendszerben való tájékozódásban is.

A levéltár 30 000 kötetes szakkönyvtára a tudományos kutatás számára biztosítja a használatot. Szótárak, lexikonok, adattárak, történelmi alapmunkák, folyóiratok állnak a kutatóteremben és a harmadik emeleti olvasóban is felhasználóink rendelkezésére; az elektronikus katalógus nem csak a házon belül, de az Interneten keresztül is tájékoztatást nyújt az érdeklődőknek.

A megfáradt látogatók az első emeleti büfében juthatnak felfrissüléshez.

Az intézmény vezetésének irodái a negyedik és az ötödik emeleten helyezkednek el, lehetővé téve a közvetlen és egyszerű kapcsolatfelvételt minden látogató számára.

Az épület természetesen a mozgáskorlátozottak számára is biztosítja a fentiekben felsorolt szolgáltatások akadálytalan használatát. A főbejáratnál alacsony emelkedésű felhajtó rámpa, mozgáskorlátozottaknak kialakított mellékhelyiség, lift, átjárható küszöbök teszik lehetővé az akadálymentes közlekedést.

A „B” épületszárny

A hét emeletes „B” épületszárny az iratanyag biztonságos és szakszerű őrzését szolgálja, a közönség számára elzárt területet jelent. Itt helyezték el az iratokat a legkorszerűbb biztonsági technikával őrző légkondicionált raktárakat, valamint az iratanyag feldolgozásához szükséges helyiségeket, munkaszobákat és iratrendezőket. Ebben az épületrészben történik a beérkező iratanyagok fogadása, preventív állományvédelmi kezelése is.

A más szervektől, hatóságoktól, cégektől átvett iratanyag a „B” épületszárny Gömb utcai oldalán nyíló fedett, zárt terű iratfogadó helyiségbe érkezik. A lerakó rámpán, a szállító jármű raktere magasságába emelhető, hidraulikusan működtetett lap segít a szintkülönbség áthidalásában. Az iratanyag az átmeneti tároló helyiségben várja meg az első szűrés időszakát. Az átmeneti tároló mellett portalanító, szárító és rendező helyiséget alakítottak ki. A szárítóban az iratokból kikerülő nedvességet, a keletkező párat lecsapató berendezés vonja ki a levegőből. A portalanító kamrákban sűrített levegős kefe, és aktív, nagy teljesítményű elszívás, valamint szűrők biztosítják, hogy az iratokról eltávolított por ne kerüljön vissza a helyiség légterébe. Az iratanyagot tároló raktárak hőmérséklete 18 ± 2 °C és a relatív páratartalom 50 ± 5 százalék. A raktárak légkezelését osztott rendszerben működő gépek látják el, így egymástól függetlenül is üzemeltethetők, ami mind biztonsági, mind gazdaságossági szempontból egyaránt előnyös. A raktárakban óránként 2–2,5-szörös óránkénti légcsere mellett 10 százalékos mennyiségű friss, szűrt levegő pótlásával történik a szellőztetés. A mikrofilmeket és a számítógépes adathordozókat tároló helyiségben a speciális kívánalmaknak megfelelően a levegő hőmérséklete 14 °C, relatív páratartalma 35 százalék.

Az állványrendszer – a földszinti raktárakat leszámítva – jelenleg statikus. Azonban amint a raktárak befogadóképessége a végéhez közeledik, a padlózatba már beépített sínekre helyezett gördülő alvázakkal a meglévő statikus állványok alkalmasak tömör tárolási rendszer kialakítására.

A tűzvédelmi rendszer kettős: a jelző készülékek ionizációs készülékek és aspirációs rendszer kombinációjából állnak (a termék különböző pontjaiból vett levegőminták összetételét érzékelő csőhálózat). A megvalósított elv: a legkisebb rendellenesség esetén is jól működő finom érzékelő és jelző rendszer, a gyors, lokális beavatkozás. A jelzések automatikusan befutnak a tűzoltóság központjába is, kiküszöbölve az esetleges emberi mulasztás okozta veszélyhelyzetet. A tűzoltóság beavatkozó egysége néhány utcával van csupán távolabb a levéltár épületétől, így a beavatkozás a riasztást követően négy percen belül megtörténik. A levéltárat kiemelt objektumként kezelő tűzoltóság megegyezésünk szerint olyan speciális eszközöket, és a levéltár által biztosított gázzal oltó készülékeket használ a keletkező tűz megfékezésére, amelyek nem jelentenek jelentős veszélyt az iratok számára, s csak e lehetőségek kimerítését követően térnek át a hagyományosan alkalmazott módszerekre.

Az épületet négy lift szolgálja ki. Tűz esetén a liftek automatikusan lejönnek a földszintre és nyitott ajtóval várakoznak a veszély elhárításáig

A „C” épületszárny

A „C” épületszárny a levéltárban őrzött dokumentumok állományvédelmi feladatainak ellátását szolgálja. A műhelyek technológiai berendezéseit 2004. november 30-án adták át.

Az első szinten a mikrofilmmező műhelyeket, a másodikon a könyvkötészetet, a harmadikon a levéltári kiadványokat készítő nyomdát, a negyediken a korszerű technikával felszerelt restaurátor műhelyt helyezték el.

A beépített technikai berendezések

Az épület informatikai összeköttetése Gigabyt Ethernet gerincű Cat5e típusú rézvezetékes hálózaton valósul meg. Minden munkatárs számára kiépített számítógépes munkahely áll rendelkezésre, a belső és külső hálózatok teljes elérési szolgáltatásainak biztosításával. A vezetékes hálózatot, vezeték nélküli telefonkészülék-hálózat egészíti ki, hogy a levéltár munkatársai a lehető legegyszerűbben elérhetőek legyenek az épület

bármelyik pontján. A munkatársak mindegyike saját, kívülről közvetlenül hívható telefonszámmal rendelkezik. Amennyiben a hívott kolléga nem tartózkodik szobájában, a beérkező hívása automatikusan átirányul hordozható telefonjára, vagy üzenetrögzítőjére.

Az épület fűtését a tetőn elhelyezett gázkazánokkal oldották meg. A közönséget befogadó helyiségekben és a dolgozói munkaszobákban a beépített ventilátoros rásegítő berendezés segítségével tág határok között, egyedileg szabályozható hőmérséklet teremthető. Nyáron, ugyan-ezen berendezésekben lehűtött folyadék keringetésével és a levegő átfűvás szabályozásával csökkenthető a helyiségek hőmérséklete.

A központi épület-felügyeleti rendszer folyamatosan vezérli az épület működtetését és gondoskodik a biztonságról.

Kiknek készült az épület?

A levéltár új épülete a főváros történeti dokumentumainak megőrzését és hozzáférhetőségét, tanulmányozhatóságát szolgálja. Ezért létrehozói a biztonság szempontjai mellett, másik fő feladatuknak tekintették azt, hogy a levéltár gyűjteményének használói – a történészek, a történelem iránt érdeklődő fővárosi polgárok, a budapesti gyökereiket keresők – egyaránt úgy léphessenek be az épületbe, hogy otthon vannak, s a számukra kialakított terek barátságosan fogadják a látogatókat. Az információhoz jutás szabadságát nem csupán a jog eszközei biztosítják, hanem mindazok a korszerű és kulturált környezeti feltételek is, amelyekkel Budapest siet a levéltárába látogatók segítségére.

A főváros jelentős anyagi áldozatvállalásával, mintegy 5,3 milliárd forint ráfordításával, új közintézményi épület jött létre, amellyel Budapest több évtizedes lemaradását pótolta be. A megszületett új épület mind méreteit, nagyságát, mind felszereltségét tekintve minden igényt kielégít, és technikai korszerűsége a 21. század európai színvonalán áll.

Az épület adatai

A hasznos alapterület összesen:	23 440,03 m ²
„A” épületszárny:	3 713,85 m ²
„B” épületszárny:	17 933,42 m ²
„C” épületszárny:	1 792,76 m ²
A levéltár iratbefogadó képessége	52 400 iratfolyóméter

Iráttároló raktárak alapterülete	9 665,8 m ²
Raktári állványok mennyisége	
gördülő állványzat	6 059 polcfolyóméter
statikus állványzat	36 655 polcfolyóméter
könyvtári gördülő állványzat	1 320 polcfolyóméter
Mikrofilmtároló szekrények száma	168 db
Kutatótermi férőhelyek száma	56 db
Könyvtári olvasó férőhelyeinek száma	12 db
Előadóterem férőhelyeinek száma	120 db

Tervezés: 1998–1999

Generáltervező: Budai Építész Műhely Kft.

Vezető tervező: Koris János DLA Ybl díjas építész és
Németh Tamás építész

Építész tervező: Vizer Balázs építész

Építész munkatárs: Székely György

Statikus: Bencze Zoltán (Céh Rt.)

Gépész tervező: Porosz Géza (Porosz és Fia Kft.)

Elektromos tervező: Sax Dezső és Bőjthe Ferenc

Park- és kerttervezés: dr. Jámbor Imre

Kivitelezés: 2002–2003

Kivitelező: BKK KKT., amelynek tagjai a Baucont Rt., a Kipszer Rt., és
a Középületépítő Rt. volt.

Projektmenedzserek: Bocsor Tibor, Kirschner Tamás, Pál Balázs

Iráttároló állványzat: StRaktech Kft. HUNFLEX típusú állványrendszere.